

TARİH VE DÖNGÜSELLİK

KUBİLAY AYSEVENER*

İnsanların tarihsel süreç içinde kendi varlıklarının ne olduğunu anlamaya çalışmaları, onları, nereden geldikleri ve nereye gittikleri hakkında düşünmeye zorlamış ve bununla ilgili bir takım görüşler ileri sürmelerine neden olmuştur. Tarih düşünürlerinin çoğu, başlangıcından beri, bu türden sorulara yanıtlar vermekle uğraşmışlardır. Bu sorulara verilen yanıtların birbirlerinden çok farklı oldukları bir gerçektir, hatta aynı başlık altında toplanabilecek tarih felsefelerinin bile aralarında farklılıklar vardır ve çoğu kez bunlar da birbirlerine karşıt fikirler içerirler. Kimi düşünürler tarihin ilerlemekte olan bir süreç olduğu inancını taşırlar; kimileri onun ilerlemediği, tam tersine, geriye, bir çöküşe doğru gittiği inancındadırlar; kimileri ise, tarihin döngüsel bir süreç olduğu düşüncesini paylaşırlar.

Sonunculara göre tarih, belirli dönemlere göre kendini yineleyip duran döngüsel bir süreçtir. Doğada sürekli yinelenen olayların gözlemlenmesinden çıkarsanan ve toplumsal yaşama da uyarlanan bu tarih görüşünün kaynağını, Antikçağ'ın evren modelinde ve hatta mitolojik anlatılar gözönünde bulundurulursa, daha önceki uygarlıkların yaratılış öykülerinde bulmak olanaklıdır.

Geçirdiği evreler bakımından tarihte döngüsellik kavramını üç başlık altında ele alıp inceleyebiliriz:

1 — Sonsuz Döngü

2 — Bir Kezlik Döngü

3 — Kültür Döngüsü

SONSUZ DÖNGÜ

Güneşin günlük devriminin gözlemlenmesinden çıkarılan döngüsel bir devrimin ilk izleri, Güneş Tanrısının günlük doğumu ve ölümü gibi mitolojik bir açıklamaya dayandırılmıştır. Eski insan, doğal fenomenler içinde onun işlerine yardımcı olan ya da onları engelleyen dost ya da düşman gibi güçler olduğunu sanırdı. Bu güçlere daha sonra Mezopotamya'da, basit bir hükümet biçimini andıran bir devlet içinde kişilik kazandırıldı ve hiyerarşik bir yapı içinde düzenlenmeleri sağlandı. Böylece Mit, ölüm ayinleri, yeniden dirilme ve kutsal evlilikler arasında gelişti. Mit'le belirli mikrokozmetik mevsimsel yapılar makrokozmetik düzlemde genelleştirildi. Destansı yaratma, bir ölümsüzlük ya da evren-

* Ankara Üniversitesinde Araştırma Görevlisi.

sellik ya da Tanrının sürüp giden olağanüstü yaratma eylemi olarak belirlendi. Verimlilik gücü bir kralda kişileştirildi ve onun ölümüyle bu gücün, daha önce yapmış olduğu kutsal evliliğinin ürünü olan ardında (kendisinden sonra yerine geçecek olan kişide) yeniden dirildiği varsayıldı. Bu ölme ve dirilmeler daha sonra dramatize edilerek her yıl bir şölen ya da ayin biçiminde kutlanmaya başlandı. Ve o kültür için önemli sayılabilecek bir olayın başladığı ilk gün yeni bir yılın ve dönemin müjdecisi oldu¹.

Bu düşüncenin etkisiyle insanlar, döngüsel kalıbı bütün düşünsel olgulara uygulamaya yöneldiler. Ancak henüz bir tarih bilinci geliştiremedikleri için bu uygulamaları söylencelerde, ve daha çok da sembolik olarak, işlemeye başladılar.

Bunun en canlı anlatımına *Gılgamış Destanı*nda rastlamaktayız. Arkadaşı Enkidu'nun ölümünden çok etkilenen Gılgamış ölümsüzlüğün sırrını araştırmak ve elde etmek için, *Tufan*'dan sonra canlı kalan ve Tanrılar tarafından kendisine ölümsüzlük verilen Babil Nuh'u Utnapiştım'e ulaşmak için yola koyulur. Zahmetli bir yolculuktan sonra Utnapiştım'in yanına varır ve ondan sonsuz yaşamın sırrını öğrenmek ister. Sır, denizin dibinde yetişen bir bitkidedir ve o bir insan tarafından yenilirse ona sonsuz yaşamı sağlayacaktır. Gılgamış korkusuzca denize dalar, bitkiyi bulur, koparır ve çıkar. Ancak yorgunluktan bitkin düşmüştür, bu yüzden dinlenmek ister. Dinlenirken bir yılan sürünerek gelir, bitkiyi kapıp yer ve hemen derisini döker. Yılan derisini dökmekle yaşamını yenilemiş ve ölümsüzlüğe kavuşmuştur. İnsansa yitirmiştir².

Yılanın derisini dökerek sonsuz yaşamı elde ettiği düşüncesi erken dönemlerdeki insanlar arasında olduğu kadar Yirminci yüzyılın ilkel kabileleri arasında da vardır. Bu, çeşitli eski kültürlerin yılanı sonsuz zamanın sembolü olarak görmeleri düşüncesinin bir sonucu gibi düşünülebilir. Örneğin, *Magi kültüründe, Hint, Yunan-Roma, Mısır kültüründe de Yılan sembol olarak seçilmiştir*³.

Eski Yunan-Roma dünyasının sanatçıları zamanın sonsuz döngüsünü, kuyruğunu yutmakta olan bir yılan figürüyle resmetmişlerdir. Bu sembol Hint kültüründe kullanıldığı gibi, Mezopotamya, Mısır ve Girit'te de yaygındı. Büyük Tanrı Şiva'nın özel amblemi, evrensel evrimin ve yaşamın ilkelerini yansıtan bir kobradır. Yılan sembolü diğer iki önemli Hint Tanrısı Vişnu ve İşvara içinde kullanılmaktadır. Bu sembolizmin temelinde yılanın düzenli aralıklarla derisini dökmesi özelliğinin bireyselleştirilerek yeniden doğduğunun düşünülmesi yatmaktadır.

¹ Cairns, Grace, "Philosophies of History", New York 1962, s. 31-32.

² Sandars, N.K. "Gılgamış Destanı", Çev. Sevin Kutlu - Teoman Duralı İst. 1973, s. 100-111 ve 118-121.

³ Cairns, s. 3.

Hint mitolojisinde Narayana geceyarısını belirtir (kozmetik geçişin geceyarısı kolu); Brahman, Yaratıcı Tanrı, öğleyi belirtir (kozmetik geçişin doğu kolu); Vişnu denge ilkesi, Koruyucu Tanrı, akşamı belirtir; Şiva ise, Yıkıcı Tanrı, günbatımını belirtir. Devininim doğudan batıya doğrudur. Bir mikrokozmetik man fenomeni olan güneşin doğum ve ölümünün günlük döngüsünün yinelenen genel olarak evrenin sonsuzca yinelenen doğum ve ölümüne yükseltiyordu. Hatta mikrokozmetik bir olgu makrokozmetik bir hale dönüştürülüyor. Hinduizm bu Büyük Tanrı Şiva'nın Nadanta diye adlandırılan dansının çevresinde sembolizm olarak gelişti. Şiva'nın kozmik dansı ile evrenin adım adım geliştiği varlığa getirilişi ve yokedilişi dile getirilir⁴.

Budizm, Hinduizm içinde geliştiğinden tarih felsefesi döngüsel bir görüme benzer. Bu görüş "Visuddhi Magga" (saflık yolu) diye adlandırılır. Nirvana doğru gelişme meditasyonlarının en yüksek basamağına varan Budizm keşif safından sahip olunan altı yüksek gücün bir betimlemesidir. Bu altı yüksek gücün biri yüz, hatta, bin dünya döngüsü geri dönerek önceki yaşamı yeniden anımsamadır. "Visudhi Magga" tam bir döngünün özetidir. Bu döngü dört rumdan geçer. İlk durum, göğün bulutlarla kaplı olduğu bir yıkım dönemi, ikinci durum, düzen dönemidir ve Yıkımın Bitimi diye adlandırılır. Bu dönemde yüzbinlerce yıl süren yağmurlar vardır. Üçüncü durum, Yenileştirme Dönemi adını alır; bu dönemde yağmurlar dener, gökte güneş ve ay gözükür. Dördüncü dönem, düzen dönemidir ve Yıkımın Bitimi adını alır. Bu dört durum büyük dünya döngüsünün formudur ve sonsuza dek devinir durur⁵.

Hintli filozoflar ayrıca döngüsel bir zaman çizelgesi de geliştirmişlerdi. Biri 4320 milyon dünya yılına eşit olan bu döngüye "Kalpa" denirdi. Babil Tanrıları tarafından kontrol edilen yıllık döngüleri, her biri Ay Tanrısının yaşı olan üçbiner yıllık dönemlere böldüler. Bunu da mikrokozmetik döngüsünde 12 ay'a koşturacak biçimde 12 kutsal ay'a böldüler ve evrenin büyük yılını 36000 yıl olarak belirlemiş oldular. Zerdüşterlerde bu döngü 12000 yıl sürmektedir.

Zamanın sonsuz dönüşü düşüncesinin izlerine Eski Yunan felsefesinde rastlamaktayız. Eski Yunanlılar bir tarih felsefesi disiplini kuramamışlardır. Yunan felsefesi her şeyden önce doğaya ilişkindi. Oluşan varlığı kavramaya yönelik olan bu düşünce, toplumsal olayların zaman içindeki akışını ancak bu planda ele almış, devinme ve değişmeye karşı metafizik bir ilgi duymamıştır. Bu yüzden de insan türünün eylemleri, ezeli ve ebedi yasalara göre devinir evren sürecinin yalnızca gelip geçici bir biçimlenmesi diye anlaşılmıştır⁷.

⁴ Cairns, s. 38.

⁵ Cairns, s. 65.

⁶ Gökberk, Macit, "Kant ve Herder'in Tarih Anlayışları", İst. 1948, s. 54.

⁷ Gökberk, s. 55.

nedenle Yunanlılar, doğanın değişmeyen bir düzen ile devindiği anlayışını tarihe aktarıp, tarihi sonsuz bir döngü olarak düşünmüşlerdir.

Platon, diyaloglarında, doğal felaketler sonucu yokolan insan soyunun yeniden kendisini yaratmasına ilişkin destanlardan sıklıkla söz etmektedir. Bu destanların etkisi altında kalan Platon, evrenin işleyiş yasalarını Hellenlerin tarihine uygulamış ve tarihte sürekli bir doğal yıkımla yeniden yaşama dönüşün olduğunu "Timaios" ve "Politeia" adlı diyaloglarında dile getirmiştir.

Aynı görüşler Vergilius'un şiirlerinde, Marcus Aurelius'un yazılarında da vardır. Nietzsche de kendisini bu sonsuz dönüş düşüncesinden alamamıştır.

Sonsuz dönüş düşüncesine bir çok kültürlerde rastlanmaktadır ve kaynağı Babil olabilir. Hindistan'da, İran'da, Çin'de ve Eski Yunan'da da bu dünya döngüsüne ilişkin düşüncelerin kaynağını Mezopotamya'ya kadar götürmek olanaklıdır.

BİR KEZLİK DÖNGÜ

Sonrasız bir dönüşü dile getiren tarih görüşleri, genelde, Antik dönemin düşünürlerince ele alınmış mitolojik ya da kozmik açıklamalardır. Hristiyanlıkla birlikte, bu türden açıklamalara karşı çıkmış ve Tanrı dışında hiçbir şeyin öncesiz-sonrasız olamayacağı vurgulanmıştır. Böylece bu yeni zaman anlayışıyla, tarih bambaşka bir anlam kazanmış oluyordu. Buna göre, tarihsel süreç bir kezlik döngüsel bir süreçti ve bu süreçte, yaratılanların atılmış oldukları bu dünyadan yeniden yaratıcılarına dönene kadarki yapıp etmelerini kapsayan bir olaylar dizisi söz konusu ediliyordu. Bu tarihsel zaman görüşü Hristiyan düşünürlerince şöyle dizgeleştirilmiştir:

1 — İlk Altın Çağ

2 — İnsanın Düşüşü

3 — Düşüşten Sonraki Ahlaksal Bozulma Süreci

4 — Altın Çağa Geri Dönüş⁸

Bu görüşü dizgesel olarak işleyen ve geliştiren St. Augustinos'tur. Ona göre, İnsanın günah yüzünden yeryüzüne düşmesinden başlayıp, İsa'nın görünüşüne insana kurtuluş yolunu açmasından geçerek, bu yolun sona ermesine kadarki süreç, bir kezlik tarihsel bir oluşturdur. İnsanlık tarihi, Tanrı Devleti ile Şeytan Devleti'nin gitgide birbirlerinden ayrılmaları sürecini gösterir. Amaç, yeniden Tanrı Devleti'ne ulaşmaktır.

St. Augustinos'un İnsan Tarihi Felsefesi Ortaçağ boyunca geçerliliğini koruduğu gibi, 13. yüzyılda St. Thomas tarafından yeniden yorumlandı ve bu biçimiyle de Roma katoliklerince bu güne kadar kabul gördü⁹.

⁸ Cairns, s. 244.

⁹ Cairns, s. 277.

Collingwood, "Tarih Düşüncesi" adlı kitabında, sonradan gelen bütün Batı tarihçileri ve tarih felsefecileri için, Musevi-Hristiyan tarih görüşlerinin anlamı üzerine yaptığı yorumda, dinsel etkilerin dört biçimde ortaya çıktığını söyler. Hristiyan ilkeler üzerine kurulmuş her tarih, zorunluluk gereği, evrensel, Tanrı yaptırımına bağlı, vahiyli ve dönemleştirilmiş olacaktır¹⁰.

Hegelci ve Marxçı tarih görüşleri bu dört ilkeyi taşımaktadır ancak Laik değişimler içinde.

Rönesans'da başlayan evrene ve insan ilişkilerine geleneksel dinlerin yaklaşımından uzaklaşma eğilimi, Aydınlanma çağında en yüksek noktasına ulaşmıştır. Bu dönemde insanın amacı, bu dünyada mutluluğu elde etmek oldu. Dönemin belli başlı düşünürlerinden olan Condorcet, Cairns'e göre, Aydınlanmacı bir düşünür gibi, kendi zamanında çok hızla gelişmeye başlayan yeni bilimsel bilgi umudunu yararlı kılmakla bu amacın sesini yükseltir. Condorcet, insanın bilim aracılığıyla bu dünyayı ergeç kendi cenneti yapacağını düşünmektedir.

Bu laik ilerleme düşüncesine Hegel ve ondan etkilenen Marx tarafından döngüsel bir içerik kazandırıldı.

Hegel'in diyalektik döngüsünde insan tarihi, tez ve antitez olarak kendisini gösterir. Hegel için tarihin genel özü "Akıl"dır. Dünya tarihine aklın egemen olması demek, tüm tarihin özgürlük idesinin tam gerçekleşmesine doğru ilerleyen bir gelişme olması demektir. Dünya tarihi, Tin'in kendi kendisini gerçekleştirme çabasından başka bir şey değildir. Tin'in özü ise özgürlüktür¹¹.

Mutlak İde dünyanın varolan sayısız birimleri içinde kendisini apaçık göstermelidir ve gerçek bir bireysellik olarak kendisine geri dönmelidir. Gelişme aşağı düzeylerden yukarı düzeylere doğru büyüyen spiral bir ilerleme gösterir. Ancak bu tam ilerleme atılımı her bir adımda olumsuzlanan diyalektik bir mantuktur. Sonra bu olumsuzlama olumsuzlanır (sentez), daha sonra sentez onun antitezine yükselen diğer bir tez durumunu alır ve böyle süregider¹². Böylece Tin, tarihsel olaylar içinde sürekli olarak dönüşüme uğrar ve kendisinin mutlak bilgisinin bilincine ulaşır. Bu Tin'in yeniden kendisine, gerçeğe dönüşür¹³.

Tarihsel ilerlemenin amacı Tin'in kendi özgür gerçekleşmesini tamamlamasıdır.

Tarihsel ilerlemenin ilk görünümü, Doğu'dur. Dünya tarihi Asya'da başlayıp Avrupa'da son bulacaktır. Asya'da ortaya çıkan tarihsel bilinç Tin'in ço-

¹⁰ Collingwood, R.G., "The Idea of History", London 1948, s. 49.

¹¹ Sözer, Önay, "Dünya Tarihi ve Özgürlük İdesi" *Macit Gökbekir Armağanı* Ank. 1983, s. 117.

¹² Cairns, s. 282.

¹³ Yenişehirlioğlu, Şahin, "Hegel Felsefesinde Birey Toplum Devlet İlişkileri", Ank. 1985, s. 70.

cukluk çağıdır. Bilinç henüz olgunlaşmamıştır. Birey özgürdür¹⁴. Tarihsel ilerlemenin ikinci görünümü Yunan dünyasıdır. Tin burada gençlik dönemine girmiştir. Hâlâ kendi kendinin bilincinde değildir ama özgürdür¹⁵. Üçüncü görünümü adamlık dönemine girdiği Roma Devletidir. Bu dönemde bireysel amaç ulusallaştırılır¹⁶. Dünya tarihinin ilerlemesinin dördüncü görünümü, en gelişmiş bir durumda, Alman dünyasıdır. Alman dünyası Tin'in yaşlılık çağıdır. Tin bu dönemde tam bir olgunluğa erişir; kendisine geri dönmüştür¹⁷.

Tin'i her gösteren yaşam somutlaşmış ilerleyen bir döngüdür. Bu Tin'in kendisini sonsuzluk gibi sunduğu büyük bir makrokozmetik diyalektik döngüdür.

Marxçı tarih felsefesi, diyalektik materyalizm, Hegel'in diyalektik idealizminin maddeci bir uyarlamasıdır. Hegel'in belirlediği devreler biyolojiktir. (Çocukluk, Gençlik, Adamlık dönemleri gibi) Marx ise bu devreleri yönetim biçimlerine göre belirlemiştir. (Feodalizm, Kapitalizm, Sosyalizm gibi) Marx, insanlık tarihinin bir büyük döngüsünün gelişimini şöyle açıklar: Toplum ilkel ortaklaşacılık düzeninden köleci bir dizgeye doğru gelişir. Bundan sonraki dönem, Feodalizm'dir. Daha sonra ise Kapitalizm gelir. Her dönem bir öncekinin içinden yükselir ve onu olumsuzlar. Bu süregiden olumsuzlamalarla gelişmişliğin en yüksek basamağına ulaşılır. Bu dönem ortaklaşacılıktır. Burada başlangıca bir geri dönüş söz konusudur, ancak gelişmişliğin en yüksek düzeyinde. İlkel toplumdaki ortaklaşacılıkta üretim araçları son derece basittir. Buna karşılık yeni ortaklaşacılıkta üretim araçları son derece gelişmiştir. Böylece ilkel toplum en yüksek güce ulaşmış ve en yüksek düzeyde yeniden görünmüştür.

Marx için tarihin amacı ve sonu, Hegel'in düşüncesinde olduğu gibi, özgürlüğün krallığına ulaşmaktır. Engels bu gelişimi, insanın gerekliliğin krallığından özgürlüğün krallığına yükselişi olarak belirler¹⁸. Özgürlük sınıfsız toplumda gerçekleşecektir.

Bu diyalektik döngüdeki insanın durumunun resmi, tamamen Hristiyanlık düşüncesindeki Tanrı Krallığına benzer. İnsanın cennete geri dönüşü, ancak en yüksek gelişmişlik düzeyindeki bu dönüş, Marksistler için ilkel ortaklaşacı topluma doğrudur.

KÜLTÜR DÖNGÜSÜ

Kültür döngüsü kuramlarında uygarlık ya da kültürler, canlı organizmalar gibi doğan, büyüyen ve ölen varlıklar olarak ele alınırlar. Burada genel bir in-

¹⁴ Hegel, G.W.F., "The Philosophy of History", Trans. J. Sibree New York 1956, s. 105.

¹⁵ Hegel, s. 106.

¹⁶ Hegel, s. 107.

¹⁷ Hegel, s. 108-9.

¹⁸ Engels, Friedrich "Ütopik Sosyalizm Bilimsel Sosyalizm". Çev. Öner Ünalın, Ank. 1977, s. 116.

sanlık tarihinin döngüsel süreci değil, belirli bir uygarlık ya da kültürün ortaya çıkışından yıkılışına kadarki süreç söz konusu edilir.

Kültürleri birer organizma olarak ele alan ve işleyen kuramcılardan ilki İbni Haldun'dur. O yeni kuramıyla kendisinden sonraki bir çok düşünürü etkilemiştir. İbni Haldun'a göre, yaşamın tamamlanmış doğal biçimi olan kent kültürü, ilkel kültürün bir uzantısıdır. İkel kültür, kültürün henüz tamamlanmamış bir türüdür ve üyelerinin yalnızca temel gereksinmelerini karşılar. Kentel kültür ise gelişmiştir ve yenilikleri ortaya çıkarılabileceği yoğun insan kümelerine sahiptir. Bu kültür türünde toplumsal iş bölümünden ötürü, üretim artışı sağlanmış ve çok sayıda emek artışıyla yeni şeylerin üretilmesi kolaylaşmış, bunun sonucunda da insanoğlunun akıl ve düşünce açısından ulaşmak istediği büyük özelemlerini gerçekleştirebileceği zaman ve güç bulunabilmiştir. Ancak yenilik ve görkemlilik kendisi ile birlikte soysuzlaşma ve gerileme tohumlarını da taşımaktadır. İkel kültürde ortaya çıkan saf bağlılık ve basitlik yozlaşmaktadır. Tüm kültürel birlikler kaçınılmaz olarak düşünsel gelişmeye bağımlıdır. Tümünün basit ve güçlü bir başlangıcı vardır ve yine tümü belli bir noktaya kadar geliştikten sonra yozlaşmış olarak gerilemeye başlarlar¹⁹.

İbni Haldun devletlerin ortaya çıkışlarından yıkılışlarına kadar geçen sürenin beş aşamadan geçtiğini belirtmektedir. İlk aşama bir yerleşme dönemidir. İkinci aşama, yönetenin yönetimi tekeli altına almaya başladığı dönemdir. Üçüncü aşama görkemle geçen dönemdir. Dördüncü aşama bolluk içinde geçen dönemdir. Bu dönemde devlet farkına varılmadan gerilemeye ve çözülmeğe başlar. Beşinci aşama ise, yıkımın başladığı ve devletin yokolduğu dönemdir.

Böylece tüm tarihsel yaşam, kültürlerin birbiri ardısıra sonu olmayan ve durmadan yenilenen dönemlerinden oluşmaktadır.

Böyle bir yaklaşımın diğer bir savunucusu da, Giambattista Vico'dur. Vico, kültürlerin gelişimini modern sosyolojik bir yaklaşımla değerlendirmekte İbni Haldun'a benzer.

Vico, ulusların ya da kültürlerin de ıpkı bir insan yaşamı gibi çocukluk, gençlik ve olgunluk dönemlerinden geçtiğini belirtir. Bu dönemlerin ilki Tanrıların çağıdır; ikincisi kahramanların ve sonuncusu da insanların çağıdır. İlk iki çağda insanların hayal güçlerinin egemen olmasına rağmen, üçüncü çağda akıl egemendir. Tüm çağlar tarihin akışı içinde kendi içlerinde dönerler²⁰. Tarihin amacı yükseliş ve batıştır. Tarihte ilerlemeyi (Corso) hep bir geriye

¹⁹ Stowasser, Barbara, "Ibn Khaldun's Philosophy of History" (The Rise And Fall of States And Civilization), A.Ü.S.B. Fakültesi Dergisi XXXIX, Ank. 1984, s. 186.

²⁰ Löwith, Karl, "Vico", Çev. Doğan Özlem, *Tarih Felsefesi Ek 1* İzmir 1984, s. 185.

dönüş (Ricorso) ve bunu da yeniden bir ilerleme izler; ve bu böylece sürer gider²¹.

Vico, insanlık tarihinin, aile monarşisi ile sivil monarşi arasında bir gidip gelmeler süreci olduğunu belirtir. Ona göre Tanrılar Çağı, aile monarşisinin yükselişidir; Kahramanlar Çağı aristokrat bir ailenin yönetiminde geçen bir dönemdir; İnsanlık Çağı ise, özgür bir halkın ortaya çıktığı sivil bir monarşi dönemidir. Tarih aile monarşisinde BİR'in yönetimiyle başlar; sonra Kahramanlar Çağında BİRKAÇ'ın yönetimiyle sürer; İnsanlık Çağındaysa ÇOK olur; ve sonunda yeniden sivil monarşi içinde BİR'e geri döner²².

Her uygarlığın başka hiçbir uygarlık tarafından yinelenmeyen kültürel başarılarını yaratıp tarih sahnesinden çekilmesi düşüncesi, 19. yüzyıl tarih düşünceleri arasında da yaygındır. Bu düşünürler arasında Spengler, Toynbee, Danilevski ve Sorokin'i sayabiliriz.

Spengler, dünya tarihinde bu güne kadar sekiz büyük kültürün ortaya çıktığını belirtir. Ona göre her kültür, tıpkı insanlar gibi, belli yaş aşamalarından geçer. Her kültürün çocukluğu, gençliği ve yaşlılığı vardır. Toynbee ise kültürleri, Spengler'de olduğu gibi birer organizma olarak görmez. Bu nedenle de, ona göre uygarlıklar belli yaş aşamalarından geçmezler. Uygarlıkların ortaya çıkışı, gelişmesi ve yokolması toplumun yaratıcı enerjisine bağlıdır. Danilevski için tarihin doğal dizgesi, tarihin bölümlerinin ana temeli olarak farklı kültür-tarih tiplerini ayırmaktan ibarettir. Bu kültür-tarih tiplerinin sayısı, ona göre, on'dur. Sorokin de her büyük kültürün anlamlı devinimini İbni Haldun ve Vico'nun döngüsel görüşlerine benzer bir biçimde açıklamıştır. Sorokin'e göre döngü eylemi, her biri birbirini gereklilikle izleyen üç devinime sahiptir. Bu üç devinin, 1- Akılcı, 2- Ülkücü, 3- Duyumcu devinimlerdir. Kültür döngüsü kuramlarıyla, genel bir insanlık tarihi içinde yer alan çeşitli uygarlık ya da kültürlerin ortaya çıkıp, kaybolmaları süreci dile getirilmekle birlikte, kimi tarih düşünürlerince, bu kültürlerin sahip oldukları birikimin daha sonraki kültürlere aktarıldığı varsayılmakta ve ilerlemenin olanaklılığına değinilmektedir.

Yukarıda ele alınan üç değişik döngüsel tarih görüşünün ilkinde, henüz bir tarihsel bilincin oluşmadığını görmekteyiz. Bunun nedeni, Eski insanın olaylar karşısındaki tavrının öznel ve estetik (olaylarda biçimsel bir uyum aramak) olmasıydı. Daha çok da Doğa'yı ve onun işleyişini anlamak çabası, toplumsal yaşamın kendiliğinden ne olduğunu geri plana itmiş ve Doğa'nın işleyişindeki uyumun toplumsal yaşamda da olması gerektiği inancını arttırmıştır.

Diğer iki görüşte ise, artık bir tarihsel bilinç kendini göstermektedir. Bir Kezlik Döngü kuramlarında, tüm insanlık tarihi genel bir çerçeve içinde değer-

²¹ Coponigri, A. Robert "Time And Idea" (The Theory of History in Giambattista Vico), London 1953, s. 122-29.

²² Cairns, s. 343-44.

lendirilmekte ve insanın bir zamanlar sahip olduğu ama şimdi yitirdiği o görkemli dönemlere (Altın Çağ, İkel Toplum, Özgürlüğün Krallığı, vb.) geri dönmesi süreci işlenmektedir. Kültür Döngüsü Kuramlarında ise genel bir insanlık tarihinin yerini, ulus bilincinin de yerleşmesiyle, belli bir döngüsel dizgeye göre ortaya çıkan ve yokolan kültürlerin tarihi almıştır.

Bütün bu açıklamalarda tarih felsefecileri, geçmişteki olayları inceleyerek geleceğe ilişkin kestirimlerde bulunabilmeyi kolaylaştıracak bir dizgeyi amaçlamışlardır. Geçmişe ilişkin bilgiler ise onlarda, tarihsel olayların kendilerini sürekli yineledikleri düşüncesini güçlendirmiş, genelde belirli yasaları olan, döngüsel tarih dizgeleri kurmalarına yolaçmıştır.